

Cavalleria de Labritja

PRIMERA PART: LABRITJA

per Joan Marí Cardona

Labritja fou la primera de les tres cavalleries territorials que existiren a Eivissa. L'infant Pere de Portugal la donà a Pere de Cervera el vint-i-tres de novembre de 1235 amb el nom de Benissomada. Els documents repeteixen que la cavalleria de Labritja «antigament es deia de Benissomada» i de vegades l'anomenen de Benissomada i Labritja. En tot cas, cal pensar que si la cavalleria es fundà inicialment amb la sola alqueria de Benissomada del Pla de Vila, posteriorment, no sabem quan, li foren agregades Labritja i Albarqueta.

Després de 1235 passen molts anys de silenci sobre la cavalleria, fins que apareix Mateu Riambau i dels Clapers com a cavaller de Labritja (1653). L'havia heretat per les esposalles, signades poc abans, amb Isabet Riambau d'Eimeric, a la qual la cavalleria havia arribat, no se sap per quins camins, per successió no interrompuda de la primera gràcia concedida a Pere de Cervera (1235).

De Mateu Riambau, la cavalleria passà al seu fill Ciriac Riambau i Riambau, per testament (1662), i d'aquest a Agnès Riambau de Ciriac, també per testament (1673). Agnès Riambau deixà la cavalleria al seu fill Antoni Llaudes, igualment per testament (1707).

El vincle fundat per Antoni Llaudes originà, finalment, que la cavalleria de Labritja passàs a Pere Bardaxí (1752) i d'ell al seu fill Antoni Ignasi Bardaxí de Pere, capità de milícies del Pla de Vila, que el 1797 n'era el cavaller, amb el dret del delme damunt tota la cavalleria.

El territori de la cavalleria de Labritja tenia tres porcions: Labritja, Benissomada –al Pla de Vila– i Albarqueta. Els cavallers de Labritja tenien, a més dels delmes de les terres, els drets

de fluïsmo i fadiga de les cases que resten a l'esquerra anant del Portal Nou a la plaça de Vila, carrers de Sant Antoni i la Santa Creu.

La part més extensa de tota la cavalleria era Labritja, de la qual ara ens ocuparem, tractant de reconstruir-ne la fitada del segle XVIII, que, al seu torn, era reconstrucció de la primera. Cal recordar que Labritja comprenia tota l'actual parròquia de Sant Joan de Labritja –on la vénda de Ca's Cavallers és un record perdurable de la cavalleria–, llevat de la porció que sempre fou del delmari reial, per això anomenat Portinatx del Rei, i una petita vela de les véndes de Xarracó, Ca's Vidals i Pla de Labritja, que són les que confronten amb Benirràs i Albarqueta, de Sant Miquel, i amb Santa Llòcia, de Sant Llorenç. Labritja també abastava íntegrament la vénda de Porrals i la porció de la d'es Codolar, Sant Llorenç, que hi confina.

Amb aquestes notes prèvies, ja podem començar la fitada, tal com la descriu la Reial Capbreuació de Miquel Gaietà Soler, que es troba a l'Arxiu del Regne, Palma de Mallorca.

Fita 1a.– Penyals del Canaret de Xarracó

«La fita es posà a la vora del penya-segat entre la Punta de Xarracó», a tramuntana –punta que ara es diu de Xarraca, malgrat que és a la banda de Xarracó–, i el «Cap Blanc de la Punta Plana», a mestral. La línia, segons anava pujant, deixava dins la cavalleria les terres d'Antoni Torres de Jaume «Joanó», i a la banda de fora –delmari reial– les de Joan Roig d'Andreu «Joanet».

El Canaret, el Cap blanc i la Punta Plana són noms encara corrents.

Fita 2a.– Pujol de s'Avenc

La hisenda de l'esmentat Joan Roig «Joanet» continuava per la banda del delmari reial, mentre que dins la cavalleria s'anaven trobant terres de Bartomeu Torres d'Isidre «Joanó»/Vicent Torres de Lluc «Lluquí»/Joan Marí de Joan «Maians»/Josep Torres de Josep «Sants»/Bartomeu Torres de Joan «Joanó».

El Pujol de s'Avenc duu el mateix nom i conserva l'avenc, quasi al cim; vers llevant s'allarga amb el Pujol de s'Avenc Petit. Pel coster de llevant del primer corre una paret de tramuntana a migjorn, que correspon a l'antiga divisòria que ara és entre les famílies de Can Pep Peret, a llevant, i de Can Joaní, a ponent. La paret puja, amb algunes interferències de camins, tot dret al Coll de Xarracó.

Fita 3a.– Puig del Coll de Xarracó

Des d'aquest punt, la línia es dirigia a una paret que acabava a la Cova dels Albardans i al camí d'anar a Vila els pobladors de Xarracó. Dins el delmari continuaven les terres de Joan Roig «Joanet» i dins la cavalleria les de Bartomeu Torres d'Isidre «Joanó» i de Bartomeu Torres de Joan «Joanó». El Coll de Xarracó, al vell camí que voreja primer sa Talaia i després se n'allunya pel Mirador d'en Taronges, és un indret molt conegut.

Es conserva en part l'antic camí, un carrerany per dins el bosc, per llevant de Can Xic d'es Pujol, que segurament coincideix amb l'antiga divisió de propietats de la cavalleria i del delmari reial.

La fita es conserva bé i fa de partió entre les terres de Can Tixedor, a lle-

Coll de Xarracó (3) Al fons la punta de Portinatx

vant, i de Can Xic d'es Pujol i Can Joanet Joanó, a ponent. La divisòria de les dues darreres hisendes resta assenyala- da per una fita posterior a la qual l'anti- ga de la cavalleria fa de trencafita.

Fita 4a.- Can Bartomeu Joanó

«La fita es posà darrere la casa». La divisòria tirava vers un torrent fondo, descrivint una circumferència, fins arri- bar a la fita següent, deixant terres de Joan Roig «Joanet» (delmari reial) i Bartomeu Torres d'Isidre «Joanó» (ca- valleria).

Can Bartomeu Joanó d'aleshores ha- via de correspondre a la casa que ara es diu Ca sa Vilda Joaneta, just damunt un torrent de fondària considerable que da- valla de sa Talaia de Sant Joan i va a ajuntar-se amb altres que arriben al port de Benirràs. La casa s'ha renovat i no es troben dades de la fita.

Fita 5a.- Coll de Content

A la banda del delmari reial anaven quedant béns d'Antoni Torres «Rei»/Antoni Torres «Joanó» i Barto- meu Torres «Joanó». A la banda de la cavalleria restaven les terres de Joan Torres «Rei» i Vicent Torres «Marc».

El Coll de Content, amb alguns ves- tgis del vell camí de ferradura empe-

drat que sortia de Xarracó, també és un punt ben conegut, a llebeig de sa Ta- laia. Des del coll es pot fruit de belles vistes, especialment vers el port de Be- nirràs amb el Cap Bernat.

Malgrat que la fita hagi desaparegut sense deixar rastre, es pot veure bé l'in- dret on era emplaçada, després que la divisòria havia descrit la mitja lluna que corresponia a l'estrep de sa Talaia que hi ha entre els torrents de banda i banda del coll.

Fita 6a.- Torrent del Clot de s'Ullastre

La divisòria, des d'aquest punt, «girava entre xaloc i migjorn, cap a la vora del bosc del Puig dels Cocons o Pujol Blanc», travessant per enmig de les terres de Bartomeu i Joan Torres «Joanó» i de Lluc Torres de Lluc «Sebastià». Els habitants de Ca's Vidals coneixen bé el Torrent del Clot de s'Ullastre, perquè comença a l'es- mentada vénda.

També la fita és coneguda. Pot veure's enmig d'una feixa de Can Marià d'en Lluquí -antigament Ca's Se- bastians de Labritja- on ara no assenyala cap partió, però ens duu a la memòria l'antiga ca- valleria. La fita és una pedra gran, rectangular, molt ben tallada, del tipus com se'n troben algunes a altres indrets i de les quals es té per cert que pertangueren als trulls del temps dels romans. Més cap a po- nent, un poc tapada de terra, es troba una altra pedra semblant, però no drete, com la fita, sinó ajaguda. És curiós

de comprovar com la majoria de les cases de la comarca han tengut o encara tenen trulls, on feien l'oli de nombroses oliveres el nom de les quals també recorda, en certa mane- ra, el nom del Clot de s'Ullastre.

Fita 7a.- Puig dels Cocons o Pu- jol Blanc

Des del cim, on es posà la fita que mirava vers l'anterior, la di- visòria seguia tot dret al cantó d'una tanca d'Antoni Marí «Tirurit» per terres de Bartomeu i Antoni Fer- rer de Miquel «Cama». Recordi's que devora Can Marià d'en Lluquí es troben encara famílies Ferrer «Cama» i Marí «Tirurit».

El nom del pujol no es recorda, però cal tenir present que n'hi ha més d'un i que tots són de terra ar- gilenca de color blancós. Es té per cert que el Puig d'es Cocons o Pujol Blanc havia de ser el que es troba entre la fita anterior y la pròxima, on avui hi ha sa Caseta. Les anti- gues famílies confinants s'hi con- serven.

Torrent des Clot de s'Ullastre (6)

Fita 8a.- Tanca d'en Toni Tirurit

«La fita es posà a un cantó de la tan- ca, a la vora del camí general de Sant Joan a Sant Miquel». La línia de partió

Carreró d'anar a missa els Quetois (9)

seguia deixant a banda i banda terres de Jaume Marí de Jaume «Cotxo» fins a la fita pròxima.

El camí d'anar de Sant Joan a Sant Miquel, en aquest lloc, coincidia amb l'actual carretera, i així se sap quasi matemàticament quin fou el punt ocupat per la fita. Existeix la tanca d'en Toni Tirurit, però el cantó de la fita va desaparèixer quan es va ampliar la carretera per causa d'un camí que gira vers Can Tonicos. Tot i així, una caseta ara buida i ruïnosa, pròxima a la tanca, que ha deixat de pertànyer a Can Toni Tirurit, s'anomena sa Fita, nom pres, sens dubte, de la fita que ens ocupa. La casa vella de Can Toni Tirurit es troba a migjorn de la carretera, i la divisòria li passava per llevant.

Fita 9a.- Carreró d'anar a missa els Quetois

El fonament d'una paret vella dels Quetois s'aprofità per fer-hi la fita, i la línia continuava, a dret i a tort, pel Torrent de Canavall i el Prat d'en Ramon, deixant a la cavalleria les terres de Joan Torres d'Antoni «Quetoi», i al delmari reial les de Josep Torres de Bartomeu «Guixa»/Joan Torres de Pere «Tanca»/Josep Marí d'Antoni «Negre»/Antoni Torres d'Antoni «Rei». Més endavant, la partió deixava a banda i banda, cavalleria i delmari reial, els

béns de Josep Ferrer de Jaume «Ramon»/Pere Ferrer d'Andreu «Sord»/Andreu Ferrer de Pere «Ramon»/Antoni Ferrer de Joan «Sord». La família Torres «Guixa» i la resta de les que es mencionen encara perduren en aquell indret.

Tothom, en aquesta rodalia i, en general, a Sant Joan, coneix el carreró dels Quetois, pel qual surten a la carretera d'anar a Sant Joan. Les altes parets que el configuren són uns elements que la gent recorda i repeteix a qualsevol pregunta.

El torrent que davalla a ajuntar-se, darrere Ca's Coroner, al torrent principal que baixa de Ca's Ripolls és el que comença a la fita sisena amb el nom del Clot de s'Ullastre, ací mencionat com de Canavall. La mitja circumferència del torrent abans d'assolir el de Ca's Ripolls es veu perfectament. El nom de Canavall de Labritja avui és desconegut, malgrat que tengué cert renom (1742).

Fita 10a.- Esquena Roja de na Pujola, Plana de Porrals

Des d'ací, «la divisòria feia com una mitja lluna vers ponent» entre els horts de Jaume Tur «Fornàs»/Bartomeu i Caterina Tur de Bartomeu «Fluixà»/Francesc Marí «Lluc»/Joan Riera de Joan/Salvador Maians de Pere.

El primer nom ningú no el recorda, encara que per la direcció de la línia i la Plana de Porrals, que començava a mestrall de l'actual pont d'en Ramon i de Ca's Coroner, lloc més conegut com el Prat d'en Ramon, es veu aproximadament on s'havia de trobar. La línia anava descrivint la mitja lluna per un altre torrent més curt, a la fita pròxima anomenat dels Horts de Porrals, que és el que baixa de Ca's Ripolls. Cal fer present que tota la plana a banda i banda de la carretera actual es considerava de Porrals.

Fita 11a.- Torrent dels Horts de Porrals

Horta de Porrals és el conjunt dels horts anteriors i d'altres, per ponent dels quals la divisòria descrivia la mitja lluna mencionada. La fita es posà més amunt del torrent, en béns de l'esmentat Salvador Maians –nom ara desconegut– i la divisòria abastava el camí general pel qual els de Labritja anaven a Sant Llorenç i a Vila. Del vell camí, anterior a la carretera i al Pont d'en Ramon del segle XIX, cal recordar que encara existeix a molts d'indrets, a la banda de llevant del torrent. Va fins a l'antic Coll de sa Vaca, on es bifurca per continuar cap a Santa Eulària i cap a Vila, pel Pas o Pont de sa Llosa.

La divisòria passava per ponent de Can Vicent Codolar, que encara existeix al Pla d'es Codolar, just abans de començar a pujar, i seguia per les terres de Josep Guasc de Joan «Cristòfol» i Josep Marí de Bartomeu «Portell».

Fita 12a.- Can Pep Portell i Can Bartomeu Sitges

La fita es posà a una paret de partió entre les hisendes de totes dues famílies, «devora un gran garrover jueu». La línia seguia paret paret, deixant terres de Bartomeu Joan d'Antoni «Sitges», avui Can Toni Sitges, fins que girava vers gregal. Els propietaris de cada banda eren l'esmentat Bartomeu Joan «Sitges» i Pere Joan de Pere «Codolar» (delmari reial); Josep Marí de Bartomeu «Portell» i Joan Marí d'Antoni «Serra» (cavalleria).

«Per assolir la fita pròxima, la línia pujava pel coster del conjunt muntanyós dels puigs del davant, vers gregal». No sols es conserven les famílies Marí «Portell» i Joan «Sitges», sinó quasi totes les que es van esmentant com a confinants d'aleshores.

Fita 13a.— Puig Redó de sa Mala Costa

«La divisòria travessava l'Avenc i des d'ell girava entre gregal i tramuntana per anar tot dret a la fita següent». Els propietaris de banda i banda eren Joan Guasc de Joan «Cristòfol» (delmari reial) i Bartomeu Tur de Bartomeu «Fluixà» (cavalleria).

Existeix el Puig Redó, a sa Mala Costa, també anomenat Puig de la Fita Blanca, per causa de la que s'hi posà aleshores al cim, encara conservada. L'avenc és situat al coster de tramuntana del Puig d'en Marí, i des d'ell la divisòria anava tot dret a sa Torreta, abans de la qual fou posada la fita següent.

de Labritja terres de Joan Marí d'Antoni «Moreno» / Joan Riera de Nicolau «Vic»/Jaume Marí de Bartomeu «Negre»/Bartomeu Tur de Bartomeu «Fluixà». Els propietaris confinants de la cavalleria de Peralta, entre la fita anterior i la pròxima, eren Cosme Marí «Guimó»/Joan Marí «de sa Font»/Antoni Marí «Marge». La Talaia de Labritja de sa Mala Costa és la part més alta de la serralada. Els pobladors d'es Codolar i Porrals la solen anomenar Talaia de Porrals, per distingir-la de la Talaia de Sant Joan. Totes dues talaies foren de la cavalleria. Cal recordar que la vènda de Ca's Cavallers de Labritja és situada al coster de ponent de sa Mala Costa, i que al segle XVIII es deia de Ca's Cavallers i Porrals. El primer puig que el document anomena Talaia ara es diu Puig d'en Marí.

Fita 15a.— Cim de la Talaia de Labritja, a sa Mala Costa

Després de la fita, els béns de Labritja

que, des del puig conegut popularment com de sa Torreta, pel vèrtex geodèsic que té al cim, que sens dubte ha substituït l'antiga fita, continua, més o menys per gregal, fins al nucli urbà de Sant Joan.

Cal dir que des de sa Torreta, antigament «fita del cim de la Talaia de Labritja», es pot fruit d'una vasta i bella panoràmica d'Eivissa. Val la pena d'anar-hi. El camí, des del Coll d'en Morna, no és dolent del tot, i des d'ell també es contemplen altres panoràmiques dignes de veure's.

Fita 16a.— Puig d'en Pere Sord, a sa Mala Costa

Des d'ara la divisòria passava «pels cims de la Serra d'en Roig i la Serra Blanca, de sa Mala Costa, des d'on girava vers el Puig d'es Maçons fent de partió entre sa Cala i Labritja». A la banda de fora, cavalleria de Peralta, quedaven béns d'Andreu Ferrer «Ramon»/Pere Ferrer «Sord»/Antoni Marí «Moreno»/Jaume Marí de Pere «Català»/Joan Marí «Covetes». A la cava-

16

15

14

13

Sa Mala Costa des de Can Guixa (Sant Joan)

Fita 14a.— Talaia de Labritja, a sa Mala Costa

La fita mirava a tres vents: a la fita anterior; a la divisòria de la cavalleria de Peralta i el delmari reial; i a la fita pròxima, per continuar la línia entre l'esmentada cavalleria de Peralta i la de Labritja, deixant a la banda

eren successivament de Joan Marí «Cotxo»/Francesc Torres de Bartomeu «Soldevila»/Pere Ferrer «Sord»/Pere Ferrer «Marge» (sic)/Josep Marí de Cosme «Gall»/Pere Ferrer d'Andreu «Sord». Els béns de Peralta, de Joan Marí «Marge de sa Rota Blanca»/Pere Ferrer «Sord».

Sa Mala Costa comprèn tota la serralada

lleria de Labritja restaven terres de Cosme Marí de Cosme «Guimó»/Joan Ferrer de Joan «Sord»/Bartomeu Marí «Portell»/Joan Marí «Mestressó»/Joan Guasc «Guillem».

Existeix el Puig d'en Pere Sord. Les altres famílies, esmentades com a confinants amb la divisòria, també tenen béns a sa Mala Costa.

Fita 17a.- Serra Blanca

La fita es posà al cim de la serra, en direcció al Puig d'es Maçons. La línia anava deixant a la dreta les terres de Jaume, Francesc i Vicent Marí «Morna»/Josep Marí «Roques»/Joan Marí «Nicolau». Dins la cavalleria de Labritja restaven les terres de Bartomeu Marí «Portell»/Bartomeu Marí «Martí»/Joan Ripoll/Jaume Torres «Rei».

Malgrat que s'ha perdut el nom de la Serra Blanca, és evident que es tractava del puig que resta més pròxim, per migjorn, al Coll d'en Morna, a l'altra banda del qual es troba el Puig d'es Maçons.

Fita 18a.- Puig d'es Maçons

La fita es situà al punt més alt. La divisòria, en davallava vers el Puig d'es Coscoll, deixant a banda i banda terres d'Antoni Marí «Rieró». Després restaven dins la cavalleria de Peralta les terres d'Antoni Ferrer «Perot»/Joan Torres «Peret». Dins Labritja quedaven les de Miquel Guasc «Guillem»/Josep Marí «Nicolau»/Josep Torres «Sebastià»/Joan Escandell «Forn de Calç».

Fita 19a.- Puig d'es Coscoll

«La fita mirava a tres vents: vers la fita anterior, vers llevant i vers mes-tral». A llevant continuava la divisòria entre la cavalleria de Peralta i Portinatx, que ací no fa al cas. Vers mes-tral, la línia seguia assenyalant, des d'ací, la partió entre la cavalleria de Labritja i el delmari del Rei, Portinatx del Rei. Les terres que corresponien a Portinatx eren de Joan Escandell «Forn de Calç» i les de Labritja de Josep Torres «Sebastià».

Convé tenir present que l'antiga i nombrosa família Torres «Sebastià» de Labritja corresponia a l'actual Torres «Lluquí». No s'ha d'oblidar el vent de llevant, vers el qual també mirava la fita del Puig d'es Coscoll, ja que, en descriure la cavalleria de Peralta, se n'haurà de tractar per veure la partió entre sa Cala i Sant Joan.

Fita 20a.- Puig de ses Coves

La línia continuava travessant les terres dels dos propietaris per les quals hi

havia arribat: Joan Escandell «Forn de Calç» (Portinatx, delmari del Rei) i Josep Torres «Sebastià» (cavalleria de Labritja), per anar tot dret al Puig de la Cova d'en Xuclà, des del cim del qual davallava, també a dret, fins a la darrera fita.

Fita 21a.- Cova de la Cala d'en Xuclà

La cova assenyalava la darrera fita. La divisòria ja sols havia de baixar a la mar i continuar costa costa, per la Cala de Xarraca, fins arribar a la primera fita del Canaret, entre la Punta de Xarracó i el Cap Blanc de la Punta Plana, on es tancava tota la fitada.

La Cova de la Cala d'en Xuclà encara existeix, a la vora de la mar, i es recorda que un temps hi vivien alguns pescadors. Can Lluquí de sa Cova, casa de la rogalia, en prengué la denominació.

Cal veure, per acabar, una relació presa damunt damunt de les famílies que al segle XVIII varen capbrevar béns de la cavalleria de Labritja:

Escandell «Forn de Calç»/Escandell «Gall»/Ferrer. «Ramon»/Ferrer «Sord»/Marí. «Clapers»/Marí «Gall»/Marí «Guimó»/Marí «Jai»/Marí «Lluc»/Marí «Maians»/Marí «Marge»/Marí «Martí»/Marí «Moreno»/Marí «Negre»/Marí «Nicolau»/Marí «Portell»/Marí «Refila»/Marí «Serra»/Ramis/Ripoll/Roig/Torres «Cama»/Torres «Joanó»/Torres «Lluquí»/Torres «Marc d'es Bosc»/Torres «Quetoi»/Torres «Rei»/Torres «Sebastià»/Torres «Soldevila»/Tur «Fluixà»/Tur «Fornàs».

JOAN MARÍ CARDONA

